

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА

ДИСКУСІЯ: ЧИ МОЖЛИВА УНІВЕРСАЛЬНА ТЕОРІЯ ПРАВА ЯК СПІЛЬНА КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ТЕОРІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА?*

ДО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА¹

О. МЕРЕЖКО
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права
(Київський національний
лінгвістичний університет),
професор
(Краківська Академія
імені Анджея Моджевського, Польща)*

Професор П. Рабінович поставив цікаве і важливе питання щодо можливості створення універсальної теорії права (метатеорії), яка була б настільки загальною і всеосяжною, що могла б охопити не лише загальну теорію національного права, а й теорію міжнародного права. З цієї нагоди хотілося б висловити кілька суб'єктивних міркувань у порядку, так би мовити, дискусії.

* **Від редакції.** У попередньому номері нашого журналу читачів було запрошено до обговорення опублікованих у ньому дискусійних нотаток професора П. Рабіновича «Чи можлива універсальна теорія права як спільна концептуальна основа теорій національного і міжнародного права?»

Невдовзі на цю пропозицію відгукнулись професор О. Мережко (Київ) і професор І. Честнов (Санкт-Петербург, Росія). Їхні матеріали подаємо далі.

Окрім цього, до означеної рубрики включено також статті професора О. Спектора (Буенос-Айрес, Аргентина) і доцента І. Яковюка (Харків), оскільки деякі міркування останніх можуть виявитися дотичними до проблематики, що становить предмет дискусії.

Сподіваємось на її продовження.

¹ Переклад з російської С. Рабіновича.

© О. Мережко, 2013

Насамперед тут не можна не згадати міркування М. Тимашева щодо того, чому соціологію не можна вважати зрілою наукою. Для того щоб соціологія, як був переконаний М. Тимашев, могла претендувати на статус науки, необхідно, аби вона ґрунтувалася на загальноновизнаних у межах наукової спільноти поняттях, тобто щоб не було розбіжностей щодо ключових соціологічних термінів. Проаналізувавши понад десять класичних праць із соціології, Тимашев продемонстрував, що серед учених немає згоди навіть щодо найважливіших і найбільш часто використовуваних термінів і понять соціології. А тому немає підстав вести мову про соціологію як «зрілу науку».

З огляду на це думка професора П. Рабіновича щодо створення універсальної теорії права по суті тотожна думці про створення зрілої науки права. Саме тому ця думка заслуговує на найпильнішу увагу й на серйозне обговорення.

Щодо створення загальної теорії міжнародного права, то подібні спроби вже здійснювалися (наприклад, такими авторами, як С. Черниченко, В. Буткевич і В. Василенко), проте ці спроби, на наш погляд, були пов'язані радше з тим, що їх автори дещо механічно застосовували категорії загальної теорії права до матерії та проблематики міжнародного права. Такий підхід іноді міг давати цікаві результати, однак справжньої загальної теорії міжнародного права створити так і не вдалося. Натомість замість неї з'явилася низка «загальних теорій міжнародного права».

Важливо ще й те, що загальна теорія права, яка служила основою для спроб створити загальну теорію міжнародного права, мала принципово позитивістський характер, оскільки головне джерело права бачила в державі. А отже, міжнародне право, яке, як відомо, не впливає із суверенної волі національної держави або ж деякої понаддержави, логічно просто не могло існувати в рамках цієї теорії. Його юридичний характер викликав очевидні сумніви.

Отже, у чому вбачається перевага і водночас головна складність цікавої та плідної ідеї професора П. Рабіновича? Перевага полягає в тому, що у своїй інтенції ця ідея спрямована на створення справжньої науки права. Інакше кажучи, право стане наукою лише тоді, коли більшість юристів погодиться на створення єдиної системи основних юридичних понять (категорій права). Проте досягти такої єдності буде вельми складно. Основна причина такої складності — різноманіття філософських і теоретичних концепцій права. Власне, тут перед нами постає одвічне питання — що таке право? Єдиної відповіді на яке на сьогодні просто немає; але ж без розв'язання цього основного питання вибудувати метатеорію права просто неможливо. До того ж, як свідчить досвід, юристи, що спеціалізуються в галузі національного права, і юристи-міжнародники уособлюють різні типи юридичного мислення. Якщо юрист, фахівець у галузі національного права, орієнтується у своєму мисленні на волю держави, то юрист-міжнародник виходить з ідеї міжнародної спільноти.

Водночас у науці права вже існує універсальна теорія, що охоплює всі види права, включно із міжнародним правом і навіть божественним правом (*jus divinum*). Йдеться про психологічну теорію права Л. Петражицького. По суті, це і є метатеорія права.

Поряд із цим, якщо мають на увазі створення універсальної теорії права, то вона, послуговуючись мовою теорії Петражицького, повинна бути теорією $n+1$,

тобто теорією настільки загальною і універсальною, щоб охопити всі системи права і немов піднятися над ними.

Причому йдеться не тільки про такі системи права, як міжнародне право і національне право, а ще й про такі системи права, як наднаціональне право (наприклад, право ЄС) і транснаціональне право (*lex mercatoria*). Крім того, сюди мають також увійти всі системи релігійного права і примітивного права.

Принагідно зауважимо, що деякі зародки такої метатеорії можна спостерігати в концепції загальних принципів права, які є одним із джерел міжнародного права. Ці принципи права являють собою деякий спільний знаменник усіх систем права і всіх правових явищ.

Гадаємо, що важливу роль у формуванні метатеорії права можуть відіграти соціологія права і антропологія права. Першим завданням такої метатеорії має бути визначення права і його чітке розмежування з «не-правом» (тобто, наприклад, із мораллю і релігією).

Однак питання: чи вдасться на практиці досягти консенсусу на шляху формування основоположних понять права — надалі залишається відкритим.